

nieuwsbrief nr. 25

maart 2005

monumentenzorg en archeologie

beheerplan bloemendaalseweg

**Middenin een moderne nieuwbouwwijk
je toch bevinden op het platteland
stammend uit lang vervlogen tijden.**

Dat kan op de Bloemendaalseweg. Om dit cultuurhistorisch waardevolle gebied te beschermen, is een beheerplan opgesteld dat eind vorig jaar is gepresenteerd. Het deel van de Ridder van Catsweg tussen de Bleuland- en de Büchnerweg vormt samen met de Bloemendaalseweg een lang-gerekte smal lint, ingeklemd tussen twee sloten. Hoewel de weg midden in de nieuwbouwwijk ligt, wordt deze geflankeerd door boerderijen, knotwilgen, weide- en waterplanten.

Een uitstekende leefomgeving voor eenden, reigers, kikkers en zelfs ringslangen. Het uitzicht is afwisselend. Op sommige plaatsen is de nieuwbouw door het groen heen zichtbaar, op andere lijkt

de toeschouwer zich te bevinden op het platteland uit lang vervlogen tijden. Het dichtst bij de stad staan villa's die getuigen van het welvarende begin van de vorige eeuw. De statige gebouwen zijn rijk gedetailleerd en uitgevoerd in dure materialen. Verderop wordt de grootschalige nieuwbouw van de wijk Bloemendaal meer zichtbaar. Het is een treffend contrast: de grootschaligheid en het planmatige van de grote gebouwen naast het organisch gevormde, eeuwenoude landschap. Hoe dichterbij de snelweg, hoe harmonieuzer de combinatie van bij elkaar horende elementen uit de periode van het agrarisch gebruik. Boerderijen van het Hallenhuistype met boenhokken, varkensstallen en geitenhokken.

**gemeente
gouda**

jacht

De ontginning van Bloemendaal moet rond het jaar 1139 begonnen zijn. De eerste bewoners van de latere Bloemendaalseweg leefden van akkerbouw, veeteelt en ongetwijfeld ook van de visvangst en de jacht op vogels. Naarmate het veen verder inklonk, werd het noodzakelijk om een kunstmatig systeem van waterbeheersing aan te leggen. Zo ontstond de polder Bloemendaal. Aan weerszijden van de Bloemendaalseweg lagen eeuwenlang boerderijen, daglonershuisjes en een enkele

Bloemendaalseweg

burgermanswoning. Draai- en ophaalbruggen gaven toegang tot de erven. Over het druk bevaren water aan weerszijden van de weg brachten schouwen producten naar Gouda. Vanaf 1930 onderging het gebied ingrijpende veranderingen. Het begon met de aanleg van de rijksweg A12. In de jaren vijftig ontstond het plan voor de nieuwbouwwijk Bloemendaal. De Bloemendaalseweg zou als gevolg daarvan onder het zand verdwijnen. Toen in 1969 de eerste boerderijen tegen de grond gingen, rees het verzet. Na heftige tegenstand, met name vanuit de kunstenaarswereld, besloot de gemeenteraad te streven naar het behoud van de Bloemendaalseweg. Het toenmalige ministerie van CRM zette negen boerderijen en daglonershuisjes op de rijksmonumentenlijst en stelde geld beschik-

baar voor de redding ervan. De gemeente betaalde voor het behoud van andere panden. Alle nog aanwezige boerderijen werden opgenomen in het bestemmingsplan.

beschermd stadsgezicht

Vervolgens rees natuurlijk de vraag op welke manier het karakter van het gebied het beste bewaard kon worden. Een poging om de Bloemendaalseweg aan te wijzen als beschermd stadsgezicht mislukte. Om een beeld te krijgen van het gebied en de waardevolle elementen, volgde een cultuurhistorische inventarisatie. Die leidde ertoe dat in 2000 het college van burgemeester en wethouders besloot tot het opstellen van een beheerplan. Dit onlangs gepresenteerde plan legt vast hoe met het gebied moet worden omgegaan. Het plan dient als leidraad voor besluiten of adviezen over ontwikkelingen op de Bloemendaalseweg. Het geeft een beschrijving van de verschillende deelgebieden. Daarbij komen de onderwerpen bebouwing, openbaar groen, erven, water, verkeer en archeologie aan de orde. Ook het bestaande beleid en bescherming worden meegenomen. Aan de hand van deze gegevens wordt opgesomd welke maatregelen in de toekomst nodig zijn voor het behoud van de omgeving.

gemeentelijke monumenten

Naast het beheerplan bestaan nog twee mogelijkheden tot een betere bescherming van de Bloemendaalseweg. Ten eerste is daar de aanwijzing van een gebouw en de erven tot gemeentelijk monument, als aanvulling op de bescherming die bestaande rijksmonumenten genieten. Een behoorlijk aantal panden heeft al het officiële predikaat 'gemeentelijk monument'. Andere staan nog op de nominatie. Ten tweede kan een nieuw (conserverend) bestemmingsplan een belangrijke bijdrage leveren aan de bescherming. Dit biedt namelijk mogelijkheden om heldere regels op te stellen voor de bebouwing op particulier terrein. Een herziening van het bestemmingsplan Bloemendaal staat hoog op de gemeentelijke prioriteitenlijst.

archeologie

In archeologisch opzicht is de Bloemendaalseweg een belangrijk gebied. Vroeger was de weg één geheel met de Ridder van Catsweg, de Spoorstraat en de huidige Kleiweg. De weg heette in zijn geheel 'de Kleiweg'. Het is één van de oudste wegen van Gouda. Langs de weg stond ooit - waarschijnlijk ter hoogte van het huidige Ridderpad - een kleine kerk met daaromheen een neder-

Kinderboerderij 'De Goudse Hofsteden'

zetting. Het is de verwachting dat in de bodem funderingen van vroegere boerderijen, stallen en andere gebouwen kunnen worden gevonden. Vanwege het beschermen van dit bodemarchief is de Bloemendaalseweg op de archeologische Basiskaart van Gouda aangewezen tot vergunningplichtig gebied; wie wil graven heeft speciale toestemming nodig.

ajourboerderij

Bewoners en gemeente hechten een groot belang aan de bescherming van dit bijzondere gebied. Dat werd nog eens bevestigd bij de presentatie van het beheerplan op 10 december in de Ajourboerderij aan de Bloemendaalseweg. Wethouder Roland van Schelven en voorzitter Willem Hesseling van de Vereniging Bescherming Bloemendaalseweg (VBB)

onderstreepten eensgezind de waarde van dit plan. In overleg met de VBB gaat de gemeente een uitvoeringsconvenant opstellen. Daarin komen bijvoorbeeld afspraken over een (half)jaarlijkse schouw van het gebied en over hoe de voortgang van de uitvoering van de maatregelen wordt gecontroleerd. In het convenant wordt ook een planning van werkzaamheden opgenomen, evenals afspraken over de dekking van de kosten. Om het beheerplan goed 'tussen de oren' te krijgen, wordt het gestuurd aan alle bewoners van de Bloemendaalseweg, betrokken instanties, ambtenaren en overige geïnteresseerden.

Voor nadere informatie kunt u contact opnemen met Martin Kemp, tel. 0182-588328 of mailen: martin.kemp@gouda.nl.

gouda heeft de enige jeruzalemkapel die tand des tijds heeft doorstaan

Ooit hadden meerdere Nederlandse steden een Jeruzalemkapel. De enige die nu nog intact is, staat in Gouda. Op de hoek van de Jeruzalemstraat en de Patersteeg om precies te zijn. Dit voor Nederland unieke monument bestaat dit jaar vijfhonderd jaar blijkens de stichtingsakte uit 1505. Met het stadhuis en de Sint-Janskerk is de Goudse Jeruzalemkapel één van de top-monumenten van de binnenstad.

Opdracht tot de bouw werd gegeven door de priester Gijsbert Willemszn. Raet, vicaris van de Sint Jan. De bouwwerkzaamheden vonden plaats in de periode 1497 - 1504. Dat de opdrachtgever één persoon was die de bouw uit eigen middelen financierde, was bijzonder. Gijsbert Raet liet de kapel bouwen ter herinnering aan zijn pelgrimstocht naar het Heilige Land – het huidige Israël – en uit dankbaarheid voor zijn behouden terugkeer. De pelgrimage heeft hij waarschijnlijk tussen 1478 en 1487 gemaakt. Dat was in die tijd niet uitzonderlijk.

Jeruzalemkapel

Al eeuwenlang ondernamen christenen bedevaarten naar het Heilige Land. Het doel was om boete te doen voor hun zonden en de heilige plaatsen uit de bijbel te bezoeken. Belangrijkste onderdeel was een bezoek aan het Heilige Graf in Jeruzalem; volgens de overlevering lag Jezus Christus daar begraven en herrees hij na drie dagen uit de dood. De plattegrond en de architectuur van de Goudse kapel zijn gebaseerd op de Heilige Grafkerk in Jeruzalem. De kapel bestaat uit een rechthoekig koor met in het zuidwesten een twaalfhoek. Deze hoeken staan voor de twaalf apostelen en verwijzen naar de twaalf zuilen die het Heilige Graf omgeven. In 1504 werd het altaar in het rechthoekige koor gewijd. In de twaalfhoek stond een kopie van het Heilige Graf. De priester Gijsbert Raet overleed in 1511 en werd in zijn eigen kapel begraven.

uniek

Jeruzalemkapellen kwamen in de Middeleeuwen in heel Europa voor. Ze werden door particulieren of broederschappen gesticht na terugkomst uit het Heilige Land. In Nederland stonden dergelijke kapellen in Utrecht, Leiden, Delft en Amsterdam. Deze zijn allemaal verloren gegaan, behalve enkele delen van de Delftse Jeruzalemkapel en de vrijwel geheel intact gebleven Goudse kapel. Na de Middeleeuwen werd het uiterlijk van de kapel een aantal keren aangepast. In de zeventiende eeuw zijn het rechthoekige deel (het schip) en het ronde deel van de kapel van elkaar gescheiden door een tussenmuur. Het rechthoekige deel viel een eeuw later ten prooi aan de slopershamer. Op de vrijgekomen plaats verrees een groot woonhuis. De bakstenen wanden van de twaalfhoek waren oorspronkelijk om en om voorzien van blindnissen

Ramen van de Jeruzalemkapel

en gedeeltelijk geopende spitsboogvensters. In 1860 werden de drie muurvlakken aan de Jeruzalemstraat grondig gewijzigd. De oorspronkelijke spitsboogvensters werden naar beneden doorgetrokken en zo ontstonden de huidige ramen. Daarboven werden kleine ronde vensters geplaatst. Zo ziet de Jeruzalemkapel er aan de buitenkant nog altijd uit.

restauratie

Na een bouwhistorisch onderzoek in 1996/1997 kregen de al jaren gekoesterde herstelplannen echt vorm. De restauratie werd onderdeel van het gemeentelijke project Cultureel en Havenkwartier. Pas nadat voldoende geld en draagvlak gevonden waren, konden in april 2004 de werkzaamheden starten. Naar verwachting vindt de oplevering van de kapel in de zomer van 2005 plaats. Belangrijk onderdeel van de restauratie is het herstel van de koepel. Constructieve problemen hadden forse scheuren in het bouwsel doen ontstaan. Een nieuwe constructie met trekstangen zorgt voor de stabiliteit van de koepel.

De gevel wordt opnieuw beschilderd. In de negentiende eeuw is de buitenmuur geverfd in een rode kleur. Op een aantal plaatsen zijn nog witte schijnvoegen zichtbaar. Dat zal gebeurd zijn om eerdere restauraties te verhullen en meer eenheid te krijgen in de gevel.

Dichtgemetseld spitsboogvenster

vondsten

Tijdens de restauratie is een aantal vondsten gedaan. Bij het openmaken van een dichtgemetselde hoek van de kapel kwamen veel oude bouwfragmenten te voorschijn die weer hergebruikt kunnen worden bij de restauratie van de binnen- en buitenmuren. Dichtgemetselde spitsboogvensters in de binnenmuren worden weer gedeeltelijk opengemaakt en beglaasd. Het bestaande glas-in-loodraam in de gevel wordt hersteld en andere ramen krijgen weer glas in lood terug. Nadat deze zomer de restauratie afgerond is, krijgt de kapel een culturele functie. Op dit moment is nog niet helemaal duidelijk welke dat precies zal zijn.

Trekstangconstructie ten behoeve van gewelf

sluizen in vroeger tijden reden voor gemeentelijk georganiseerde vernielingen

Aangevoerd door het Goudse stadsbestuur vernielden timmerlui en smidsknechten in 1492 en 1493 de in aanbouw zijnde sluizen bij de Leidsche Dam en de Hildam. Onder bescherming van een gewapend escorte gingen de Goudse ambachtslieden met rampalen, bijlen en zagen de sluizencomplexen te lijf.

Minstens vier van dit soort veldtochten vonden omstreeks het einde van de vijftiende eeuw plaats. De sluizencomplexen of verlaten werden daarbij voor langere tijd buiten gebruik gesteld. Als verdediging voor zijn drieste actie voerde het Goudse stadsbestuur aan dat hiermee de sociale onrust werd gesust, die tot een oproer had kunnen leiden. Deze strijd geeft in ieder geval aan hoe belangrijk de verlaten in vroeger tijden waren. De sluizen waren strategische objecten die van grote invloed waren op de economie van een stad. Rotterdam dreigde met de nieuwe dammen en sluizen bij Leidschendam en de Hildam de mogelijkheid te krijgen om zelf schepen te schutten. Dat zou ten koste gaan van de handel in Gouda.

reeuwijkse verlaat

Ruim honderd jaar later besloot het stadsbestuur letterlijk tot een constructiever aanpak. Gouda, Reeuwijk en Sluipwijk sloegen de handen ineen en bouwden zelf een nieuw verlaat. Het Reeuwijkse

Verlaat werd in 1604 in opdracht van het stadsbestuur gebouwd bij de afdamming van de Breevaart. Het is een dubbel verlaat: het brengt een verbinding tot stand tussen boezemwater met twee poldergebieden, wat zeldzaam is in Nederland. Van dergelijke driewegverlaten zijn in ons land nog slechts enkele behouden. Het nieuwe verlaat vormde de verbinding van Gouda naar Sluipwijk en Reeuwijk. Aan de zuidelijke boezemzijde was één paar deuren. Aan de noordzijde, de polderzijde, waren drie deuren. Een stel deuren opende naar het polderwater van Reeuwijk via de Breevaart. Een enkele deur opende naar het polderwater van Sluipwijk via de Molenvliet. Het verlaat maakte het voor scheepvaartverkeer mogelijk het hoogteverschil tussen de binnenwateren te overbruggen. Schuiven op de deuren stelden de sluiswachter in staat het peil in de sluisolk met handkracht te regelen.

sluiswachterswoning

Oorspronkelijk stonden bij het verlaat een sluiswachterswoning en twee watermolens voor de bemaling van het boezemwater. De molens hadden dus geen functie voor de sluis. Door middel van doorlaten stonden ze in verbinding met het water. Aan de oostzijde stond de Sluipwijkse molen, die in 1604 werd gebouwd. In 1898 werd het bovenstuk van deze molen afgebroken en later ook het onderstuk. Aan de westzijde bevond zich de Reeuwijkse molen, die dateert uit 1608. In de loop van de twintigste eeuw werd deze van het bovenstuk ontdaan. Van dit bouwwerk resteert nog een molenstomp, die nu in gebruik is als woonhuis. In 1934 werd de functie van de molens overgenomen. Toen is aan de westzijde een elektrisch gemaal

Reeuwijkse Verlaat

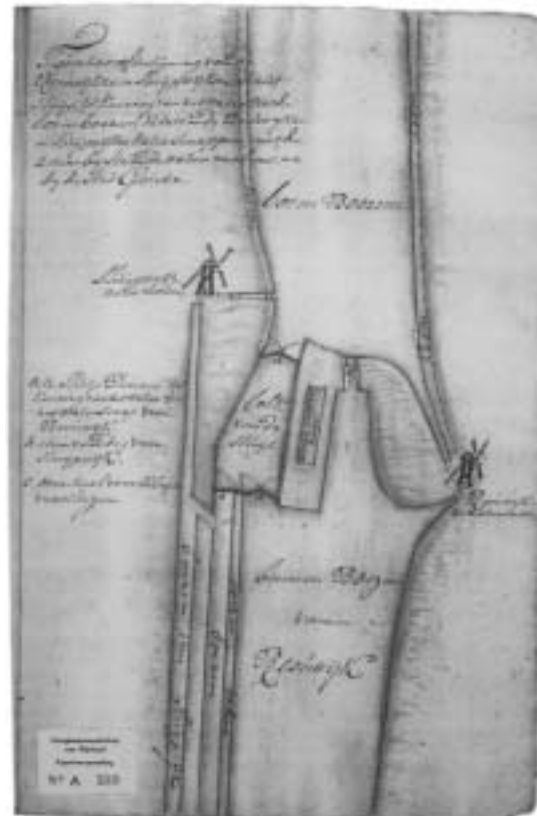
Detail restant molen

gebouwd dat het water van de polders Reeuwijk en Sluipwijk op de Breevaart uitslaat. Ten westen van de sluis, op de dam in de Breevaart, stond ooit de sluiswachterswoning, maar die is allang afgebroken. Ondanks diverse restauraties heeft het Reeuwijkse Verlaat zijn oorspronkelijke karakter behouden. Wie ooit met de fiets of te voet van Gouda naar de Reeuwijkse Plassen is gegaan, zal de smalle houten voetgangersbruggen niet ontgaan zijn. Al eeuwenlang vormen zij een kleinschalige oversteekplaats over de Breevaart. Ook voor de waterrecreant vormt het schutten bij de sluisolk met de nauwe doorgang een opmerkelijke gebeurtenis.

kanalen

Op zich is het al bijzonder dat het sluizencomplex voor een groot deel bewaard is gebleven, evenals het mechaniek met de nog steeds op handkracht

functionerende sluisdeuren. Maar wat misschien nog opmerkelijker is, is dat ook een groot deel van de waterlopen met beplanting nog steeds bestaat. Zo is het systeem van kanalen bij de voormalige Sluipwijkse molen nog grotendeels aanwezig. Aan de noordzijde van het terrein herinnert een inlaat nog aan de waterdoorlaat naar de Reeuwijkse molen. Aan de zijde van de voormalige Sluipwijkse molen zijn de nog oorspronkelijke afzonderlijke waterlopen te zien die de Breevaart scheiden van de Molenvliet en het kanaal aan de oostzijde van de Oostboezemkade. Het langgerekte, zeer lage dijklichaam wordt gebruikt als een smal wandelpad. Het sluizencomplex vormt een herkenbaar en sterk identiteitsbepalend element in de stadsontwikkeling van Gouda. Niet voor niets dat het huidige gemeentebestuur overweegt dit driewegverlaat aan te wijzen als gemeentelijk monument. De groeiende aandacht voor het watererfgoed sluit aan bij de belangrijke rol die het water speelt in de geschiedenis van Gouda.

Kaart uit 1801

korte berichten

gouds verleden zichtbaar gemaakt in de historische route Veerstal

In de Goudse binnenstad is vanaf het kasteel op de Punt tot aan de Rotterdamse Poort een nieuwe historische wandeling mogelijk. Een bovengrondse reconstructie op basis van archeologische vondsten maakt in dit gebied het Gouds verleden zichtbaar. De gemeente heeft vorig jaar hard gewerkt aan de herinrichting van het zuidelijk deel van de

Historische route

binnenstad. Tijdens de Open Monumentendag werd dit project onder de aandacht van het publiek gebracht. Bewoners kregen zo de gelegenheid het werk in uitvoering te kunnen bekijken. Op basis van archeologische vondsten zijn voor passanten de funderingen van de Rotterdamse Poort, de Veerstalpoort en de Pieter Hugesztoeren zichtbaar gemaakt. Ook is de hele omgeving opnieuw ingericht. Een volgende nieuwsbrief besteedt uitgebreid aandacht aan dit historische project.

Roomskatholieke begraafplaats

kapel roomskatholieke begraafplaats

De werkzaamheden aan de restauratie van de kapel van de Roomskatholieke begraafplaats aan de Graaf Florisweg zijn onlangs gereed gekomen. Na uitgebreid kleuronderzoek is de historische kleurstelling zoveel mogelijk teruggebracht. De restauratie heeft een jaar geduurd; de kapel is inmiddels officieel heropend.

commissie cultuurhistorie

De zittingstermijn van Laurens Vis (restauratie-architect) in de commissie cultuurhistorie is verlopen. De heer Vis zal Gouda niet verlaten maar in de welstandscommissie de termijn volmaken van Cor Bouwstra die deze commissie tussentijds heeft verlaten. De heer Vis is in de commissie cultuurhistorie inmiddels opgevolgd door de heer Paul Groenendijk. De heer Groenendijk is architectuurhistoricus en auteur van diverse artikelen en publicaties op het gebied van architectuur. Van zijn hand is onder andere de Gids voor Moderne Architectuur in Nederland

blad monumenten

Het onlangs verschenen decembernummer van het blad Monumenten heeft in dat nummer een special uitgebracht over Gouda. Deze special is geschre-

ven door leden van het historisch platform in samenwerking met de medewerkers van de gemeente Gouda. De Gouda-special is inmiddels geheel uitverkocht.

unieke vondsten uit romeinse tijd

Eind vorig jaar zijn de huizen langs de Gouderak sedijk op de riolering aangesloten. Bij het archeologisch onderzoek voorafgaand aan de werkzaamheden zijn diverse oude aardewerk-scherven aangetroffen. Bij de vondst was van één scherf al meteen zeker dat deze Romeins was. De scherf bevond zich echter tussen stukken aardewerk uit latere periodes. Dat betekent dat deze niet meer 'in context' ligt, oftewel dat hij in het verleden al verplaatst is. De scherf kan bijvoorbeeld in de Middeleeuwen door een boer van zijn land opgeraapt en meegenomen zijn. Daarmee zegt dit brokstuk dus niets over de aanwezigheid van eventuele Romeinse sporen op de plek waar hij gevonden is. Een hoeveelheid andere scherven lag wel 'in context' en leek op het eerste gezicht ook uit de Romeinse tijd afkomstig. Aardewerkexperts hebben nu aangetoond dat de vondsten inderdaad Romeins zijn. Dit is de eerste keer dat in Gouda meerdere scherven uit die periode op één plaats zijn aangetroffen. Het is waarschijnlijk dat er op die plek meer sporen uit de Romeinse tijd aanwezig zijn, wat binnen Gouda niet eerder is aangetoond. De mogelijke vindplaats is verder niet verstoord door de aanleg van de riolering. Daardoor kan in de toekomst - mocht dat nodig zijn - meer onderzoek gedaan worden op deze interessante plaats. In de volgende nieuwsbrief gaan we hier verder op in.

Unieke vondsten uit de Romeinse tijd

colofon

Deze nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda.

Redactie: Dorothee Posthumus Meyjes. *Teksten:* Peter Oskam, René Bouman, Dolf Broekhuizen, Martin Kemp, Maarten Groenendijk, Dorothee Posthumus Meyjes. *Foto's:* Dolf Broekhuizen, Liesbeth van der Vis, Pim Mul, René Bouman, gemeente Gouda. *Lay-out:* afdeling Grafische Vormgeving. *Druk:* Drukkerij Twigt bv, Waddinxveen. *Oplage:* 1.000.